

کلیدواژه‌ها: سبک اسلامی - ایرانی، مدیریت و سلوک مناسب خانواده، ارزش‌ها و معیارهای اسلامی، نیازها و وظایف خانواده

زندگی خانوادگی

خانواده کوچک‌ترین نهاد اجتماعی است که با ازدواج یک زن و مرد شکل می‌گیرد و با تولد فرزندان تکمیل می‌شود. این نهاد از نظر اسلام دارای جایگاه ارزنده‌ای است، از این رو باید براساس دستوره‌های دینی شکل گیرد و تعالی یابد. در صورت عمل به توصیه‌های اسلامی و شناخت وظایف و مسئولیت‌ها می‌توان سعادت همه افراد خانواده را انتظار داشت. در فرهنگ اسلامی، خانواده پناهگاه دو رکن اصلی آن یعنی زن و شوهر است، زیرا نیازهای جسمانی و عاطفی هر دو را به شکل سالم تأمین می‌کند. با تولد فرزندان و گسترده شدن مهر مادری در خانه صفا و صمیمیت افزون می‌شود و روابط بین زن و شوهر، والدین و فرزندان و فرزندان با یکدیگر و... تحکیم می‌شود. در هر یک از این روابط، رفتارها و انتظاری پدید می‌آید که همه باید براساس توصیه‌های اسلامی باشد تا تعالی افراد را به دنبال داشته باشد. نکته مهم در زندگی، مسئولیت‌ها و وظایف پدر و مادر در برابر اعضای خانواده است. والدین مهم‌ترین مسئولیت را در سعادت و شقاوت خود و فرزندان بر عهده دارند. تلاش هر یک از اعضا برای انجام وظایف خود بر کارکردهای خانواده تأثیرگذار است. پدر، تلاش می‌کند که با کسب درآمد وضعیت رفاهی را بهبود بخشد، ضمن آن که در تربیت و آموزش فرزندان نیز مسئولیت دارد. از سوی دیگر نیازهای عاطفی و جنسی زن و شوهر هم در سایه خانواده تأمین می‌شود. در خانواده اسلامی اعضای خانواده می‌کوشند که این مسئولیت‌ها و وظایف را براساس ضوابط شرعی و اخلاقی و سبک اسلامی انجام دهند. در قرآن کریم تأکید ویژه‌ای به تشکیل خانواده شده است؛ چنان که در آیاتی صراحتاً به ازدواج توصیه شده است برای مثال خداوند ضمن ترغیب افراد به ازدواج، به بی‌نیاز شدن آن‌ها وعده داده است.^۳ همچنین قرآن کریم از موهبتی عظیم که براساس هر خانواده‌ای را تشکیل می‌دهد خبر داده و آن عبارت است از مودت و دوستی بین زن و مرد.^۴

همین محبت و الفت است که در آغاز خانواده را می‌سازد و همسران را در تحمل سختی‌ها و مشکلات زندگی مدد می‌رساند. پیامبر اکرم (ص) نیز در این زمینه می‌فرماید: «در اسلام هیچ بنایی در نزد خداوند محبوب‌تر از ازدواج نیست». بنابراین تشکیل خانواده براساس سبک اسلامی و مبتنی بر فرهنگ ایرانی امری مهم و مقدس است.

سبک زندگی اسلامی

سبک زندگی ناظر به رفتاری است که افراد، کنش‌ها و واکنش‌های اجتماعی خویش را براساس آن انجام می‌دهند؛ به عبارت دیگر سبک زندگی شیوه خاصی از زیستن است که

جلوه‌های آموزه‌های اسلامی در کتاب مدیریت خانواده و سبک زندگی

دکتر نیره شاه‌محمدی

عضو هیئت علمی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

خانواده مهم‌ترین نهاد تأثیرگذار در رشد و شکوفایی افراد خصوصاً نسل جوان جامعه است. توجه به این نهاد و ارائه شیوه‌های مدیریت در اداره آن، با توجه به سبک زندگی ایرانی - اسلامی، از اهمیت و اولویت بالایی برخوردار است. ازدواج و تشکیل خانواده نیز به‌عنوان ضرورتی زیستی، روانی و اجتماعی، ابزار مناسبی برای دستیابی به زندگی متعادل محسوب می‌شود. امروزه با وجود مشکلات فراوانی که خانواده‌ها با آن روبه‌رو هستند، سؤالاتی از این قبیل که: فرهنگ غنی اسلامی در خصوص مسئله مدیریت خانواده چه راهکارهایی ارائه می‌دهد و چگونه می‌توان این راه‌ها را در زندگی پرهیاهوی بشر امروزی به کار بست و این اصول و روش‌های مدیریت خانواده با رویکرد اسلامی - ایرانی چیست مطرح است. در پاسخ به سؤال‌های مطرح شده و برای آشناسازی نسل جوان برای تشکیل، تداوم و استحکام بنیان خانواده براساس سبک زندگی اسلامی - ایرانی درس مدیریت و سلوک مناسب خانواده به جدول برنامه درسی دوره متوسطه در تمام رشته‌ها و برای تمام دانش‌آموزان اضافه شده است^۱ که جهت آشنایی دانش‌آموزان با ویژگی‌ها، نیازها و وظایف خانواده در چارچوب ارزش‌ها و معیارهای اسلامی تدوین و آموزش داده می‌شود.^۲

به یک فرد، خانواده یا جامعه با هویت ویژه اختصاص دارد. بر این اساس می‌توان سبک زندگی اسلامی را چنین تعریف کرد: «شیوه‌ای از زندگی اجتماعی که همه یا بیشتر مسلمانان یا گروه مؤثری از جامعه اسلامی به آن عمل می‌کنند و در رفتارشان منعکس می‌شود» (مصباح یزدی، ۱۳۸۴) این شیوه برگرفته از توصیه‌های قرآنی و گفتار یا رفتار معصومان است. انسان در زندگی، در معرض کارهای مختلف قرار می‌گیرد. چگونگی انجام، اولویت‌بندی و هدف‌گذاری آن‌ها از موضوعاتی است که می‌توان براساس آموزه‌های اسلامی برای آن موارد، راهکارهای عملی شناسایی کرد و مردم را به آن موضوعات عادت داد. این امور به مرور زمان سبک رفتاری آنان قلمداد شده و جامعه اسلامی براساس آن سبک شناخته می‌شود. سبک زیستن در مقولات مختلف شخصی (مانند اوقات فراغت، علائق شغلی، سلاطین هنری و...) و زندگی اجتماعی (مانند زندگی خانوادگی، زندگی سازمانی، حکومت‌دار و...) جریان دارد.

کتاب مدیریت خانواده و سبک زندگی

براساس هدف عملیاتی شماره ۴ سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، برای ارتقای دانش، تغییر نگرش و ایجاد مهارت‌های لازم در بین نسل جوان در جهت تشکیل، تداوم و استحکام بنیان خانواده براساس سبک زندگی اسلامی - ایرانی درس مدیریت و سلوک مناسب خانواده برای دانش‌آموزان پایه دوازدهم (دوره دوم متوسطه) در تمامی رشته‌ها در نظر گرفته شده است تا از این طریق آن‌ها با ویژگی‌ها، نیازها و وظایف خانواده در چارچوب ارزش‌ها و معیارهای اسلامی آشنا شوند. برای جامعه عمل پوشاندن این هدف، حوزه تربیت و یادگیری آداب و مهارت‌های زندگی و بنیان خانواده برای دستیابی دانش‌آموزان به مراتبی از حیات طیبه طراحی شده است که آموزش‌های مرتبط با آداب و مهارت‌های زندگی و خانواده را به دانش‌آموزان ارائه می‌دهد تا از طریق آن‌ها فرصتی برای به‌کارگیری آموخته‌ها در موقعیت‌های واقعی زندگی و متناسب با تفاوت‌های فردی و شرایط و مقتضیات محلی، برای ورود آگاهانه و مسئولانه به زندگی خانوادگی و اجتماعی پیدا کنند. در این حوزه دانش‌آموزان شایستگی‌های لازم را برای خود مدیریت در اداره امور خانوادگی و اجتماعی پیدا کنند. در این حوزه دانش‌آموزان شایستگی‌های لازم را برای خود مدیریت در اداره امور روزمره زندگی، شامل آداب معاشرت، آداب معیشت، مدیریت زمان، عمل به وظایف و مهارت‌های خانوادگی، آمادگی برای تشکیل خانواده و ایفای نقش پدر و مادری در دانش‌آموز پیدا می‌کنند (سند برنامه درسی ملی، ۱۳۹۰).

ساختار کتاب

این کتاب اهداف کلی زیر را دنبال می‌کند:
- آشنایی دانش‌آموزان با معیارهای دینی، اخلاقی، و هنجارهای

اجتماعی سبک زندگی اسلامی - ایرانی در حیطه خانواده؛

- ارتقای دانش و مهارت‌های دانش‌آموزان در زمینه تشکیل، تداوم و استحکام خانواده و ایفای نقش و تدبیر معاش؛

- ایجاد توانایی تحلیل آموزه‌های دینی در دانش‌آموز و الگوگیری او از سبک زندگی پیامبر(ص) و ائمه اطهار به منظور ارائه روش‌هایی برای حفظ تحکیم خانواده و مسئولیت‌های والدینی و داشتن یک زندگی سعادت‌مند

با توجه به هدف‌های کلی فوق، شایستگی‌هایی

که دانش‌آموزان با مطالعه این کتاب لازم است کسب کنند عبارت است از: شایستگی‌های قبل از ازدواج، شایستگی‌های حین ازدواج و شایستگی‌های پس از ازدواج. این شایستگی‌ها از طریق مسئله‌یابی، کاوشگری و آینده‌نگری درباره خانواده و سبک زندگی به دست می‌آید.

این کتاب سه ایده کلیدی، یعنی ازدواج با آمادگی اولیه، مهارت‌ها و نگرش‌های تشکیل خانواده، و خانواده پایدار و سالم را دنبال می‌کند. ایده‌های یاد شده در قالب مفاهیم اساسی مانند اهمیت ازدواج و آمادگی‌های قبل از آن، آشنایی‌های قبل از ازدواج و حفاظت از خود؛ تفاوت‌های روان‌شناختی مرد و زن و درک متقابل آن‌ها از یکدیگر، ازدواج به هنگام و معیارهای انتخاب آگاهانه همسر، حقوق و تکالیف همسران و سایر اعضای خانواده، نقش و روابط اعضای خانواده، خانواده متعالی، فرزندآوری و فرزندپروری، چالش‌های ازدواج و تهدیدهای خانواده و شیوه‌های مواجهه با آن‌ها، اقتصاد و معیشت خانواده در کتاب مدیریت خانواده و سبک زندگی تجلی پیدا می‌کنند.

در تدوین محتوای این کتاب تلاش شده است فعالیت‌ها به گونه‌ای طراحی شوند که مهارت‌های اساسی شامل: خودآگاهی، خویششننداری، کاربرد فنون انتخاب و تصمیم‌گیری، پرسشگری و کاوشگری مستمر در مسائل مرتبط با خانواده، تحلیل و به‌کارگیری روش‌های حل مسئله و تعارض، پیش‌بینی پیامدهای انتخاب سبک زندگی سالم و ناسالم، ایفای نقش و مسئولیت‌پذیری در خانواده، رعایت حقوق یکدیگر، برقراری ارتباط مناسب و مؤثر با اعضای خانواده و دیگران، مدیریت هزینه و مصرف، هدف‌گزینی و برنامه‌ریزی در مسائل خانوادگی

در دانش‌آموزان ایجاد شود.

مفاهیم و مهارت‌های اساسی برای دختران در واحد مرتبط با آنان در ۳ بخش و ۱۰ درس با عناوین: نقش دختر در خانواده، چرا ازدواج؟، شرایط ازدواج، معیارهای انتخاب همسر، تأثیر شیوه‌های آشنایی با تحقق و تداوم ازدواج، خواستگاری و تحقیق، تفاوت‌های زن و مرد، تحکیم خانواده، اقتصاد خانواده و بالاخره تربیت فرزند طراحي، تدوین و آموزش داده می‌شود. مفاهیم مورد نظر در واحد پسران نیز در ۳ بخش پیش از ازدواج، حین ازدواج و پس از ازدواج با هفت فصل و ۱۵ درس با عناوین: رابطه چیست؟، من در رابطه، روابط در خانواده، اهمیت انتخاب و پیامدهای آن در رابطه، دلبستگی و زندگی سعادتمندانه، ضرورت ازدواج، شرایط مناسب برای ازدواج، ملاک‌ها و اولویت‌های انتخاب همسر، چگونگی اقدام برای ازدواج، تفاوت‌ها زیاد زن و مرد، پرورش و تقویت عشق، خانواده و دیگران، خانواده و مسائل اقتصادی، فرزندان در خانواده، خانواده، عشق و زندگی سخاوتمندانه تهیه، تدوین و آموزش داده می‌شود.

توجه به ارزش‌های اخلاقی و آموزه‌های دینی در کتاب مدیریت خانواده و سبک زندگی

کتاب مدیریت و سبک زندگی براساس ارزش‌های اخلاقی و آموزه‌های دین اسلام (اصول عقاید، احکام، اخلاق و...) و سبک ایرانی - اسلامی و ساحت‌های اعتقادی، عبادی و اخلاقی تدوین شده است و با تحلیل سیره معصومین، نقش ایشان را در احیای دین و ترسیم آینده بشریت تبیین می‌کند و دلالت‌های سیره آن‌ها را برای به‌کارگیری در موقعیت‌های مختلف زندگی فردی و اجتماعی به تصویر می‌کشد.

محتوای کتاب مدیریت و سبک زندگی تلاش می‌کند تا براساس آموزه‌های اسلامی شایستگی‌های زیر را در دانش‌آموزان ایجاد کند:

- ارتقای سلامت روحی دانش‌آموز با تدبیر در قرآن و درک آموزه‌های دین (اصول، عقاید، احکام، اخلاق و...) و استفاده از آن‌ها در ساحت‌های مختلف زندگی (اعتقادی، عبادی، اخلاقی)
- ارتقای توانای شناسایی و تحلیل نقش سیره معصومین در احیای دین و ترسیم آینده بشریت و به‌کارگیری آن در ساحت‌های مختلف زندگی؛

- مشارکت در طرح‌ها و پروژه‌های سالم‌سازی سبک زندگی، عامل‌المنفعه و... و آگاهی از مسئولیت‌های خود در قبال سلامت خود، خانواده و جامعه؛

- ارائه روش‌هایی برای انجام وظایف و مسئولیت‌های اجتماعی و سیاسی خود در سطح خانوادگی، محلی، ملی و بین‌المللی از طریق تحلیل ساز و کارهای تکوین، تداوم و تغییر زندگی اجتماعی؛
- بررسی الگوی رفتار اقتصادی خود و خانواده و جامعه و ارائه روش‌هایی متناسب با معیار نظام اسلامی برای تدبیر معاش؛

- تحلیل ساز و کارهای تکوین، تداوم و تغییر زندگی اجتماعی به منظور ارائه روش‌هایی برای انجام وظایف و مسئولیت‌های

اجتماعی و سیاسی خود در سطح خانوادگی، محلی، ملی و بین‌المللی؛

- درک عوامل تأثیرگذار در شکل‌گیری هویت فردی و اجتماعی، فرصت‌ها و محدودیت‌های خود برای برخورد مسئولانه با زندگی خانوادگی، علمی و حرفه‌ای؛

- کسب مهارت‌های کتبی و تقویت مهارت‌های شفاهی زبان/ ادراکی و تولیدی موقعیت‌های پیچیده و به‌کارگیری این مهارت‌ها برای حل مسائل یا رفع نیازهای خود؛

- به‌کارگیری منش تفکر و تعقل در عرصه‌های مختلف زندگی به منظور برقراری روابط سازنده و اثربخش؛

این کتاب دارای راهنمای معلم، فیلم‌های کوتاه و آموزشی برای معلمان و دانش‌آموزان است تا با بهره‌گیری درست و به موقع از آن‌ها زمینه‌های تحقق اهداف و ایجاد شایستگی‌های یاد شده در دانش‌آموزان فراهم گردد.

معلم به منظور بررسی میزان تحقق اهداف کتاب و شایستگی‌های در نظر گرفته شده در دانش‌آموزان، آموخته‌های آن‌ها را با استفاده از چک‌لیست مشاهده، پوشه کار، برگه‌های خودارزیابی، نگرش‌سنج، برگه‌های ارزیابی پروژه‌های دانش‌آموزان و آزمون کتبی که توسط برنامه‌ریزان این کتاب درسی در نظر گرفته شده است مورد ارزیابی قرار می‌دهد.

می‌توان گفت که در صورت آموزش درست مفاهیم و ایده‌های اصلی در نظر گرفته شده در این کتاب توسط معلمان، دانش‌آموزان با مدیریت خانواده، یعنی علم و هنر هماهنگی کوشش‌ها و مساعی اعضای خانواده، و استفاده از منابع برای نیل به اهداف معین با رویکرد ایرانی - اسلامی آشنا می‌شوند. فرهنگ غنی ایرانی - اسلامی مملو از نمونه‌های بی‌شماری است که می‌تواند با ظهور نمونه‌های واقعی و عینی آن در این کتاب، راهنمای خوبی برای نسل جوان در این زمینه باشد. تدریس این کتاب به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا آنان را با رعایت دستورات قرآن کریم و سیره معصومین (ع) در زمینه چگونگی مدیریت خانواده، بتوانند خانواده‌هایی سالم و متعالی را تشکیل دهند؛ خانواده‌هایی که در آن‌ها انسان‌هایی مؤمن رشد می‌یابند و زمینه‌های شکوفایی و اعتلای جامعه اسلامی - ایرانی را فراهم می‌کنند. بدیهی است مدیریت خانواده براساس معیارهای اسلامی و ایرانی تحقق نمی‌یابد مگر از طریق آموزش‌های درست و مناسب.

پی‌نوشت‌ها

۱. راهکار ۴-۵ از هدف عملیاتی ۴ سند تحول بنیادین آموزش و پرورش
۲. راهکار ۴-۶ از هدف عملیاتی ۴ سند تحول بنیادین آموزش و پرورش
۳. سوره نور، آیه ۳۲
۴. سوره روم

منابع

۱. مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۴)، اخلاق در قرآن، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۲. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰).
۳. برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰).